

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXVIII. évf.

September—October.

5-ik füzet.

Bogáthi zsoltára a jezsuiták ellen.

Második közlemény.

V.

Mint már előbb is említők, Bogáthi távo' ál attól, hogy lelke egész erejével költött, szép és nemes hangú zsoltárait a más hitűek ellen fordítsa s Melius példájára a szentírás erdejéből metszett husángokkal verjen végig azokon. A pogányokról elég gyakran szól, de az eredetihez ragaszkodó hűség kényszeríti őt erre. A keresztény felekezetek közül csak a katolikusokra van LXXIII. és CVI. zsoltárában némi távoli vonatkozás, hol egy Meliusra emlékeztető, ma már csaknem érthetetlen ezézésban az istentől elszakadtaknak talán Mária-imádására tesz udvariatlan megjegyzést. A LXXVIII. zsoltárban is találunk egy oly vonást, mely némileg a katolikusokra emlékeztet, bár a törvényszegő zsidókról szól:

Eretneki bálvánnyal Istenét bosszantá,
Sok kápolna csinálással szent Urat busitá.

E vonást a XXXVI-ik zsoltárban egyenesen a katolicizmus ellen alkalmazza. De ott sem a felekezet ellen kél ki: a Kolozsvárra betelepített jezsuitákkal van egy kis leszámolni valója s az isten kegyelmes voltát dicsőítő fenséges zsoltár bevezető részét e leszámolásra szenteli.

Mert a mély erkölcsi ézés szólal meg a székel költőben a hazátlan, kóbor, kétszinű horda ellen, kiknek minden tette az őket tápláló magyar föld leplezett gyűlöletén kívül a római pápa és római császár iránti feltétlen, majdnem rabszolgai engedelmességre mutatnak.

Éppen azért nagyrebecsülésünket érdemli ki a hazafias költő, midőn hazáját romlástól féltve, leveti nemes tartózkodását s költészete minden erejével felhívja a figyelmet a betolakodott veszedelmes idegenekre.

Melius járt e téren is előtte példaadással. Bár csak hírókról ismerte a jezsuitákat, mégis szivéből gyűlölte Melius a pápista hit e fölesküdt janicsárait, kiket Oláh Miklós érsek hiában akart letelepíteni Magyarországon. 1565-ben kiadott bibliájában egyik helyt alkalmasint a Lengyelországban hatalmas jezsuitákra gondol Melius, midőn sodomita és lengyel bujálkodásról beszél. Másik helyen azt állítja, hogy a jezsuiták mellé apácza-klastromokat bizonyosan a könnyebb gyóntatás kedvéért építettek. Legélesebben „*Az első kirali könyv*“ XVIII. részének végén nyilatkozik róluk, hol ilyen alapos bibliamagyarzatot nyújt olvasóinak:

„Az Achabnak ötöd félszáz papjai voltak. Jezabelnek, a feleségének, is négyszáz *baráti* voltak. Ezek olyan Sodomita, testi-lelki paráznák voltak, mint *most a Jesuiták, a Barátok és Misetokok*. Az erdőkre *Clastromot* csináltak, ott bálványoztak. Minden Baama, azaz hegyen épült *Clastrom* mellett férfi k . . . k és asszony k . . . k bordélyá volt, akkiket Jeroboam, Achab, Jezabel a papoknak, *barátoknak* csináltattak vala“.

Igy hangzik a 19-dik vers ezélatos magyarázata. Négy más vers felvilágosítása után befejezésül a következőt kapjuk:

„Vágjátok le a Baal papjait! Miként Ilyés levágatja a kösséggel a Baal papjait: most is fejedelmek vágjátok le a Baal *miséző* parázna papjait! Eltörették az Propheták a bálványokat, az oltárokat az kösséggel, a fejedelemmel, mint az Moses, Josaphat, Asa: hát ti is azt mielljétek. Nem jámbor hát az, akki azt mongya, hogy a *praedikátornak*¹ nem szabad a fejedelemmel, a kösséggel megöletni az gonosztevőket“. (Fol. 171.)²

¹ Értsd: Kálvinhitű pap.

² Melius mindvégig megmaradt a bibliájában is hirdetett eretnekirtó elvek mellett. Az 1567-beli törvényalkotó debreczeni zsinat V. és LXIV. kánonja így hangzik: „Az irás az egyetértést megháborító eretnekeket *megköveztetni* parancsolja, miként Ilyés megölette a Baal papjait. . . . Isten igéje, hogy az istenkáromlók és eretnekek . . . *halálos bűnösök, kiket az egyházból ki kell vetni, a hatóságoknak pedig a fegyver hatalmával megöletni*, minők a Servet, Arius, Photinus követői, kik az igaz háromságot tagadják. . .“ Kiss Áron fordítása. 566. 598. 599.

1570-ben az „*Igaz szentírásból kiszedettet ének*“ előszavában a felsőmagyarországi vértanukon káröröme ily kegyetlen szavakban tört ki: „Megálgya az Isten, kik e vadkanokat, rókákat kergetik, kiüzik, *égetik*, mint Isten parancsolja: Exod. 22. Deu. 13. 17. 18. Hogy megöljék az

Egészen a katolikus inquisitio alapelve ez: a papság elítéli, a kiket eretnekséggel gyanúsít s a végrehajtást a világi hatóságokra bizza. Ilyen kegyes eljárással végezték ki a Melius halálát követő években a nagyharsányi unitárius papot is, Alvinczi Györgyöt. A Basta-korszakban az unitárius papság halálra üldözésének is nagyrészen ez volt indító oka. 1638-ban Dézsen Toroczkai Jánost, az unitárius püspök fiát, kövezték meg hasonlóan, Melius kegyetlen utasítását követve. A Bethlen támadása idején Kassán is kegyetlenül elbántak három jezsuitával; ámde ez háborús villongások közt történt. A katolikus klerus azonban — nem örvendvén az alapelv általánosításának — e vértanúkat ma már szentekké akarja avatni.

Melius bizonyába, hogy saját szavával élünk, a Servetet negyedfél száz évvel ezelőtt kath. módon megégető Kálvin „Defensio orthodoxae fidei“ c. eretnekirtó munkáját követte bibliájának harcziás szellemű magyarázatával. Egyben azonban felülmulta magát a nagy hitvédő Kálvint is. Az okos Kálvin ugyanis nem az *erősebb* katholicizmus ellen akarta megindítani azt az eretnekirtó nyílt harcot. Melius ellenben vitézül rátámadt elsősorban azokra, a kik közül 1565-ben már talán egy sem lakott Debreczen vidékén. Még vakmerőbbé válik Melius a messze távol élő jezsuitákkal szemben: ezeket is, mint bálványimádkokat, egytől-egyig halálra szánja. Nem úgy, mint a kérlelhetet-

hamis prophetát, mint Illyés Jevágatá a Baal papjait. 4 Reg. 23. Mint Isten mondja, hogy megöljék az eretnekeket“.

„Valakik a Christus örök születését, Jehova egy Istenségét tagadták,* undok halállal holtak meg, mint Ebion, Cherintus, Arrius, Fotinus, Sabellius, Servetus, Alciatus, Gentilis, *Gárgyános Máté, Mezőgyáni Ambrus, és a többi csak mostan is*: Isten éltesse ő Nagys. Ugnot Christoph uramat, az egri kapitánt, hogy a rókákat, kanokat kergeti. Ti Nagyságtokot is kérem, valahol vattok, a Sámson rókáit kergessétek!“

... Jó számon tartani Melius e vaskövetkezetességét. Az újabb kor új hazudozásai között bizonyos körök versben és prózában dicsőítik őt, mint a lelki szabadság elsőrangú hőst. A tordai milleniumi kép sokkalta őszintébb, mert összeszorított ököllel festi Meliust, mikor a vallásszabadságot az erdélyi országgyűlésen kimondják.

* A „pécsi disputatio“ indító oka is Melius e heves tiltakozásában rejlik. Décsi Gáspár 1588-ban azért tiltotta el tolnai híveit a pécsi polgárok vendégszerető fogadásától, mert ezek szerinte és Melius szerint: „a Krisztus örökké valóságát és istenségét megtagadták“. Lásd Kanyaró, Unitáriusok Magyarországon. 143. l.

len Kálvin, kit hasonló merénylettel gyanusítottak a mult években némely honfitársai, de sehogysem tudtak ezt megerősítő nyilatkozatot találni hátrahagyott munkáiban.

VI.

Ime, mily világgá ellátszó bokrokban is terem Melius számára megérdemlett babér. A mi Bogáthink nem termett vezérnek s ő egyáltalán egész életén keresztül sem volt alkalmas ily kegyetlen vitézkedésre. A hitbajnokok nem forgattak véres szablyát itt Erdélyben. Máglyagyújtogatásra sem igen vállalkoztak. Ő nem a nagy Kálvint, inkább a Meliustól kicsinyített Dávid Ferencz példáját tartotta szem előtt. A lelki szabadság, e később egész Európában ismert „socinian dogma“, legfőbb és legföltettebb kinsese volt Erdély jeleseinek. Ott állott az ifju Bogáthi is e legszentebb eszme bölesőjénél, nemes szülővárosában. Üres fenyegetés és nagyszáju kurjongatás kedveért ugyan hogy hagyta volna oda a közép, arany mérsékletet! Megrótta s talán biztos távoltartásukra is gondolt közeli ellenfeleinek; de csak azért, hogy tőlük végkép megszabaduljon, a Melius-féle véres eszközökre távolról sem gondolhatott.

Pedig jól látta a baljoslatu jeleket, melyek egy későbbi szólásként előrevetett árnyékai voltak Erdély bekövetkező legszomorubb korszakának. Látta Dávid Ferencz bukását és hallotta az olasz földről előrepülő pápista varjuk diadalkárogását. Harmincz olasz jezsuitát küldött a pápa jóvoltából a lengyel király Kolozsvárra. Ott vertek azok erős fészket a nekik való Farkas-utcában, kastélyszerü klastromot építve közel a kapukhoz. Az asylum-szerü menedékhely, fegyveresen járó ifjaik kihívó magaviselete, a fényes színi előadások, hol nem kimélték a díszleteket és a más felekezetüek kigunyolását sem, a disputatiók, melyeket hasonló czélból a fejedelem jelenlétében a paterk készséggel tartottak, a felsőbbek részrehajtó kegye s különösen a nem sok vizet zavaró, de annál hajlíthatóbb Kristóf ur kitüntető figyelme, kit a sima olaszok körülrajongtak: türehetlenné tették a fenhőjázó idegenek jelenlétét az addig magokban békés szabadsággal élő kolozsváriakra nézve. Ide járult még a tömérdek apró kereset, mely a magát elszólo unitáriust egy-két hamis tanu szavára is börtönbe vezette. A napról-napra tért hódító jezsuiták kezében végre a leghatalmasabb fegyver

is megvillant: sajtó útján is megindítják a tervezett ellenreformációt, s támadó latin műveket magának a fejedelemnek ajánlják. Itt Kolozsvárt kezdték meg azt a végzetes reactiót, melyet Erdélyben elhódított tanítványaik, a református Pázmány és unitárius Balásfi a következő század elején gyászos diadallal, a protestáns Magyarország megrontásával koszorúztak.

Bogáthi csak egy évig lehetett szemtanúja a kolozsváriak szorongatott helyzetének. 1581-nek őszén elhagyta Kolozsvárt, mikor már országgyűlési végzéssel is tilalmazták a jezsuiták hatalmaskodását. Valószínű, hogy saját püspöke távolította el őt a főiskola éléről, a Dávid Ferencznek még emlékét is szívesen kiírtó udvari párt kedvéért. Bogáthi Dávid Ferencz vejével és fiával egyetértve, már megindította volt sajtó útján a jezsuiták ellen védekező actiót. Több könyvet adtak ki az elhunyt vértanu védelmére, mely könyvek közül némelyiket mintha a jezsuiták főhelyén Ingolstadtban nyomtattak volna ki. Mielőtt e titkos merényletet fölfedezték, már elhagyta Bogáthi Kolozsvárt. 1581 augusztus havában nem választatván meg újból iskolaigazgatónak, ekkor kénytelen-kelletlen eltért eddigi pályájától. A püspök győztes pártjához esatlakozott. Aláírta a két év óta elkerült „consensust“, s a Hunyadi Demetertől pártolt Blandrata-féle hitelvek alapján papi állást fogadott el a szülő városa melletti Gerenden.

Tekintve egy XVI. századbéli kiválóan népes iskola mesterének elfoglalatását, azt bizonyosra vehetjük, hogy Bogáthinak sem Décsen, sem Tordán, annál kevésbbé Kolozsvárt, aligha akadt kellő ideje nagyobb és komolyabb irodalmi munkálkodásra. Egyházi beszédeken és imákon, alkalmi és ünnepi verseken kívül legfeljebb tankönyveket írt költőnk, melyeket akadémiai rendszer szerint tanítványainak tollba mondogatott. A közbeeső szüneteket nagyobb közönségnek szánt históriás énekek készítése foglalta el. A Heltai-sajtó szívesen kiadta ezeket s ily országszerte elterjedt, nagyrészt görögből fordított, jól zengő, bár csekélyebb becsü művek alapították meg Bogáthi költői hírnevét. Kolozsvárt, kivált beköszöntésekor, tudósabb theologiai értekezéshez is hozzálátott. Most, hogy falura került, a magános esend és unalom a férfikor alkotni vágyó tetterejét magasabb rendű irodalmi tervek alkotása és végrehajtására serkentette.

Bizonyára patronusára, Gerendi Jánosra is akart hatni értékesebb műveivel, e mívelt és fejedelmi méltóságú férfiura, kinek leányát Rákóczi Zsigmond veszi el s kinek újegyházi birtokán néhány évvel előbb a híres Palaeolog Jakab hónapokon keresztül tartózkodott, hogy száműzetése napjaiban egyházunkra oly nagy érdekű theologiai munkáit megírhasssa. A nagy görög tudós legbecsültebb barátjának, Dávid Ferencznek, egyházalkotó tanításai alá igyekezett munkálkodásával szilárdabb tudományos alapot vetni, — most Bogáthink, mindkettőnek tisztelő barátja és hálás tanítványa, e két nagy alak mellé kívánt emelkedni. Férfikora virágjában, lelki erejének egész teljességében elhatározza, hogy a mit Dávid Ferencz sasszeme felismert és ékes-szólása hatalmával két országban elterjesztett; a mit Palaeolog tudós alapon igazolt és ezernyi ádáz ellenségei támadásától hathatósan megvédelmzett: az új unitárius egyház fenszárnyaló elveit a szentírás fenséges költészetével megnemesítve, örökre bevési nemzetének fogékony szívébe.

E valóban nagy feladat megoldására a legalkalmasabb, a legjobb időben vállalkozott a fiatal költő. Az unitarizmusnak szokatlanul új elveit vezérférfiai már 1569-ben a nép elé terjesztették a „Várad Disputatióban“, levonva a latin nyelv magasabb köréből. Ugyanazon elveket 1570 körül magyar színművekben ismertették meg a nagyközönséggel, kigunyolva az ellenpártiak fogyatékos érveléseit. Palaeolog kevés idő múlva latin színműben is feldolgozta a tudósabbak számára a protestantizmus lépcsőzetes fejlődését az unitarizmusban elért tetőpontjáig. Utóbb a Dávid Ferencz tragoediáját is színműbe foglalták, bizonyára nemcsak latin nyelven, a közönség felvilágosítása kedvéért. Most az újabb meg újabb támadások idején, a pusztulással fenyegető jövő feltüntekor, valóban nagy szükség volt a kiirtással fenyegetett újszerű eszméket a költészet fényével megaranyozva oly varázs világításban tüntetni föl a fogékony lelkek előtt, hogy mindörökre feledhetetlenek, soha el nem mulók maradjanak.

Heltai Gáspár is gondolt 1575 táján a zsoldároknak költői alakban kiadására. Ez volt az akkori műveltebb társadalom egyetlen kedvelt szívnemesítő költészete, melynek hangoztatása mellett vigadtak, vagy keseregtek országszerte jámbor feleink. Néha tánczoltak is a zsoldár dallamára. Nemcsak az áhitat, a

hazafiság érzelmeit is mind e formába öntötték. A legelőkelőbb főuri körökben, asszonyok között is, mindennapi, sőt néha csak egyedüli költői táplálék volt Dávid zsoltárainak fölolvastatása, vagy énekszóval zengedezése. Így volt ez akkor mindenütt, nemcsak hazánkban, hanem külföldön is.

Nem csoda, hogy Gerendi János is teljes érdeklődéssel kísérte költő papjának lelkes vállalkozását. Nem sokára megcsendült a gerendi kastély termeiben az első „Magyar Soltár,” mely magát a kastély jámbor és bölcs urát a szentkönyv reá illesztett szólamaival ekkép dicsőítette :

Jámbor és bölcs, bódog és szent: Istenét tudja,
Az ki latrok utát látta, soha nem nyomta.
Tévelygő tudománt hallott, de nem vallotta.
Vesztő hűt tanolni nem ment, papját sem tartja.

Az jobb élet utát hanem csak tudakozza,
Éjjel-nappal ülve járva csak azt forgatja.
Szívében és beszédében az törvént tartja :
Az nagy Isten nálla szállott és szívét lakja.¹

A ki e zengzetes sorokat az 1-ső zsoltár két első versével összehasonlítja, azonnal észreveheti, hogy Bogáthi ügyes alkalmi költő volt, a ki a kész tartalomra saját korának színezetét adva s az ódon képet ujszerű vonásokkal diszítve, mesterremekként tünteti fel saját gondolatát. Valóban kiváló tehetséget tanusít a hajdankor el nem avult eszméinek gyümölcsöző átültetésében. Mintha a gerendi park ős fáit pillantanók meg az Aranyos-marton, midőn a héber költőtől átvett képet így formálja :

Még ez jár úgy, mint szép zöld fa, ki parton termett,
Kit sem hideg, sem az hév nyár soha meg nem veszti.
Hulló virággal, szép színnel Urának nem vét:
Idejében gazdájának gyümölcsöt terempt.

A II-ik zsoltárt a szokásos Krisztus helyett merészen Báthory Istvánra alkalmazza, kinek szerencséje kegyetlenségével kibékítette már, sőt egy más, világi énekben is szerencsét kívánt lengyel királylyá koronáztatásához.

¹ Bogáthi verselése itt a középkorban szokásos összerakó gondolatritmus. Az I. zsoltár czíme és tartalma a versfők s a kezdő szó szerint is: *Jámbor*. A költő ez alapul vett fogalmat az első szakban tagadó, a másodikban állító alakban kifejtve, költőileg értelmezi.

A többi első ötven zsoltárban is rá-rátér költőnk kora viszonyaira s néhol kitör saját alanyi érzelme is; de azért a szent költemények eredeti értelméhez elég hiven ragaszkodik. Szenvedély, indulat nem forgatja fel még nyugalalmát. Csak a IV. VII. és XV. zsoltárban tűnik fel a költő háborgó lelke, ki félelmes aggodalmában az isten jótevő kegyelméhez folyamodik.

A IV. zsoltárt például Dávid Saul ellen az Isten gondviselésében való megnyugvással végzi; a bizonytalan jövőn aggódó magyar költő töprengése ellenben itt ily panaszos hangokban nyilvánul:

Csak azt kívántam én, hogy Isten velem légyen,
Mutassa meg nyilván, hogy engem ő szeressen.
Elég bódog vagyok: csak Isten kedveljen,
Kit minden ember értsen.
Égből és királytól bátor ám más azt kérje,
Hogy kassát, pinczójét, csürit, kertit tölthesse.
Ez világ napjait fényesen költhesse,
Kedve szerént élhesse.
Kérlek, nékem ad(d) azt Uram: *bátron alhassam.*
Mikor én lefekszem, bú-gond nélkül nyughassam.
Most is csak te biztatsz: futtomban uyughassam,
* *Ily ügyemben alhassam.*

VII.

Az 1581—2-diki „kegyetlen, hosszú tél“ egyik nyugalmasabb napját használta fel Bogáthi arra, hogy az országban mind jobban boldoguló és mind veszélyesebb jezsuitákkal végre ő is leszámoljon. A XXXVI. zsoltár ad neki jó alkalmat erre s költőnk most, eddigi szokásától eltérve, a Dávid énekét négy vagy öt új verssel megtoldja úgy, hogy az eredeti 13 vers nála 18 szakaszra növekedik.

„*Jónak, gonosznak Attia*“, ezt írja czimül és ezt az alapeszmét foglalja be a versfőkbe is. A nóta, úgy látszik, megfelel a szövegnek: „Keresztyének, kik ez földön lakoztok“. A költő az összes keresztyénekhez akar e zsoltárban szólani.

Az eredeti szövegben a zsoltár mivolta az első versben van megnevezve; Bogáthi változtat a szerkezeten s a zsoltár számát, szerzőjét, a rövid tartalommal együtt, az utolsó szakaszban említi fel.

Károli fordításában így hangzik a szöveget kezdő második vers:

2. A hitetlennek hitelensége felől, az én szívemben ilyen módon gondolkodom, hogy nincsen istennek félelme az ő szemei előtt.

Bogáthi e nehézkesnek látszó kijelentést az ő első versszakában ily magyaros formában fejezi ki:

1.

Jóllehet az istentelen mutatja,
Sok dologgal, hogy ő is Istent vallja;
De biztonnal hiszem, hogy megtagatta:
Hogy Isten volna, soha nem tartotta.

Teljesen benne van e négy sorban a zsoltár versének egész értelme; de Bogáthi nem elégszik meg ennyivel: kifejti bővebben négyes parallel sorokban a tartalmat s egyenest a jezsuitákra alkalmazza, kikre a hitelenség vádja szerinte legjobban illik. Így tüntek fel a szenteskedő jezsuiták a székely költő szemeiben:

2.

Oltárokat, kápolnákat rakathatsz,
Messze földre ravasz búcsut¹ mind járhatasz,
Bibliát olvashatsz,² misét hallgathatsz,
Másnak az poklul kerestből³ mind adhatsz.

3.

Nem elég ez, hogy elhiggyem felőled,
Hogy szent vagy és az Istent igen féled;
Mert ellened kiált gonosz életed:
Azt jelenti, hogy te Istent gyűlölöd.

4.

Azt nézem én, kiből nyilván ismérem,
Hogy Istenről semmit nem hisz, — itélem.

¹ Alamiznaszerzés volt a búcsú célja.

² Persze latin bibliát. Magyar biblia kiadására is gondoltak már a jezsuiták. Arator (Szántó) István elkezdte fordítani. Az ő fordítása lehet a későbbi Káldi-biblia alapja.

³ Értsd: gonoszul kerestből. Szokott összevonás a régi magyar nyelvben. Vesd össze Bogáthinál: Dologgal *kerestét* idegen vegye. CIX. zs. Igazán *kerestt* jóból adakozik. CXII. zs. — Csak igazán keresd . . . Az *hamissan gyűltnek* jó izit sem adja. XXXVII. zs.

Kohn Sámuel félreérti ezt a helyet s így közli: „Másnak *pokolból*, *keresztből* mind adhatsz“. *A szombatosok tört.* 147. l.

A hitetlennek további rajza Károlinál így következik:

3. Mert hizelkedik magának az ő szemei előtt, miglen találtassék az ő hamissága gyűlölségre méltónak.¹

4. Az ő szájának beszédi hamisság és álnokság; nem akarja érteni, hogy jól cselekednék.

5. Gonoszságot gondol az ő agyában: nem jó uton áll; a gonoszt meg nem veti.

Bogáthi részint összevonva, részint a jezsuitákra kiterjesztve így foglalja magyar ritmusba ezeket:

Magadnak bűnben hizelkedel, értem;²
Kit ember is benned ismer, ugy hiszem.

5.

Kiért rajtad jámboroktól gyűlölség,
Az Istentől következik vereség;
Mert az, mit beszéllesz, törvéntelenség.³
Rajtad intés nem fog, semmi fenyték.⁴

A következő, szép fokozatban emelkedő strófa még jobban rá illik a délies erkölcsü olasz barátokra:

6.

Gondolatod éjjel is csak *gonoszság*,
Törvény ellen való *gonosz álnokság*,
Gonosz szokás, kit mondani *általság*, —
Kit nem szeretsz, nem lehet oly hamisság.

Mindez a jezsuitákról szólt a zsoltár elejétől kezdve a 7-ik versig. Látnivaló, hogy Bogáthi mindenütt az igazság és mérséklet határán jár. Inkább csak korhol, mint porba sujt szavaival. Az ő hideg megvetése még össze sem hasonlítható a Melius rombolni vágyó vad gyűlöletével.

¹ Sokan azt merték eddig mondani, hogy ezt a szép stílust magyar ember fordította. Megjegyzem, hogy az 1889-diki egybevetett és többször átdolgozott kiadásból idéztem.

² V. ö. Beszéddel, erővel sok szegént rettentnek. Magoknak beszéddel bűnbe hizelkednek. LXXIII. zs

³ Az 1566. országgyűlés törvényt alkotott a „pápai tudományhoz és emberi szerzéshez ragaszkodó“ egyházi rend ellen s száműzték az összes szerzeteseket.

⁴ Már két országgyűlésen is hiában hoztak a jezsuiták ellen rendretasító végzéseket. Még több megintés után az 1588. medgyesi országgyűlés végre kitiltotta őket az országból.

Azt is meg kell gondolnunk, hogy Bogáthi zsoltáraiban ennyi az összes ellenséges hang, melylyel egy rajta és az övéin már-már diadalmaskodó s törvénytelenül, ravasz álutakon betolakodott idegen és általánosan gyűlölt felekezettel szemben felszólt keményen. E mostohán kényszerült körülmények közül is magasan kiemelkedő humanismusát nem lehet észre nem venni s elismerőleg nem méltatni.

Mert e néhány sornyi vád után is mindjárt abban hagyja pörét kérlelhetlen ellenfeleivel. Azonnal komolyabb feladathoz lát. A zsoltár valódi tárgyát tekinti s fenséges szárnyalással magasztalja a nagy Isten jóságát, ki gondviselését jóra-gonoszra egyaránt kiterjeszti s fogyatlan kegyelmét közli a hivekkel, a kik őtet tisztelik szeretettel.

VIII.

Csak ez egy zsoltárból is kitűnik Bogáthi ragyogó költői tehetsége, mely nemcsak hiven tudja követni az eredetit, hanem a lelkesedéstől elragadtatva, versenyre kél a szent dalossal is, a költők költőjével s a maga istenadta erejéből is törekszik vele-egyszintű magasságba fölszárnyalni.

Tanulságos lehet itt az egybevetés az ős héber és a középkori magyar költészet megismertetése szempontjából. Dávid zsoltára a 6-dik versben ezt mondja:

6. *Uram!* az *égig* vagyon a te irgalmasságod és a te igazmondásod a felhőkig.

A magyar költő mindenekelőtt az első gondolatot fejti ki egy szépen emelkedő parallel négyes fokozatban.

7.

Ó nagy Isten! ezeket te mind látod,
Jótétedet de ezekre is nyútod.
Napodat ezfélékre is támasztod,
Csuda jó voltodból esődet adod.

Mostan Bogáthi ugyanezt az emelkedő alakzatban kifejezett gondolatot szétbontja s részenként sorolja fel a parallel régi magyar verselés mód szokása szerint:

8.

Nagy gondviselésed azért mindenre:
Jóra, gonoszra, földre, menyre, vízre,
Jóvoltodat mind az teremtetekre,
Láthatóan terjeszted minden rendre.

A ki az első és negyedik sort megfigyeli, észre veheti, hogy e két sor kiegészíti egymás értelmét, míg a közben eső sorokban, mintegy rokonos hangzásban, a feloszlott részek foglaltatnak. Az ily átkapcsolt értelmű strófa a párhuzamos költészetben igen gyakori, — *ölelkező négyesnek* nevezhetjük.

Dávid király a 7-ik versszak elején ismétli azt a gondolatot, melyet a magyar költő imént elhagyott. A héber zsoltár a magasságot és mélységet igyekszik két ellentétes képben egybefoglalni az Isten dicsőítésére:

7. A *Te* igazságod mint az *Istennek* (igy!) hegyei; a *Te* itéletid mint a bő mélységes vizek.

A magyar költő nem kisebb művészettel két-két párhuzamos sorban hármas fokozattal egybeolvasztja az ellentett képeket:

9.

Ótalmadat és gondviselésedet

Mikor nézem, vizsgálom bölcs eszedet:

Ki *nem* mondhatom *nagy* bölcseségedet,

Csak csudálom mélységes felségedet.

Az utolsó sorhoz hasonlót aligha találunk régibb költészetünkben. Emeli szépségét az elején álló kettős alliteratio s az ellentétnél fogva ritka szép jelző, mely a Mátyás király korabeli magyar nyelv superlativusa. *Mélységes* ma annyi, mint *legmélyebb*. Épen úgy benne rejlik *felsőgben* is a superlativus, a fogalom felső foka. *Mélységes Felsőg* — legmélyebb Felsőg! van-e, ki az Isten mindenhatóságát e két szónál rövidebben, találóbban, szebben és ékesszólóbban ki tudta fejezni bármelyik európai nyelven? Az unitárius és szombatos énekeskönyv s más felekezetek énekszerzői is nem egyszer tettek kísérletet a magasság és mélység mindent befoglaló ellentétének egybekapcsolásával, az isteni fenség eszméjének kifejezésére. Az egy Berzsenyinek sikerült rövidebben, de nem szebben: „*Téged dicsőít a Zenith és Nadir!*“ Csakhogy ő nékie Arábiába kellett mennie a szükséges szavakért! Merjük mondani, hogy a fenség találó festése Bogáthi több zsoltárában versenyez a Berzsenyi remek ódáival. Ám olvassák fel magyar fülnek a két nagy költő itt bemutatott kisded remekét, legott kitünik, hogy Bogáthi már itt is felülmulja kétszáz évvel későbbi, szint’ oly magyarlelkű utódát.

A Károli-féle fordítás még ezeket veszi föl a XXXVI. zsol-
tár 7-dik versébe:

... az embert és a barmot te tartod meg, Uram!

Bogáthi egy öllekező-forma négyesben így fejti ki részle-
tesen e rövid mondat magvas értelmét:

10.

Szépen, bölcsen rendelted az életet,
Kiben naponként táplálsz az embert.
El sem felejtetted az apró férgeket,
Barmoknak is elszabtad életüket.¹

Károli ezután meglehetősen esetlenül így sóhajt fel:

8. Oh Isten, mely igen becsületes a te irgalmasságod!

Bogáthi ily szép parallel sorokban fejezi ki világosabban
ugyanazt az értelmet:

11.

Nekiünk az földből számtalan jókat adsz,
Kegyelmesen minden szerencsén tartasz.

A Károli-fordítás hosszadalmasan adja még további értel-
mét az előbbi felsóhajtásnak:

Annak okáért az embereknek fijaik biznak a te szárnyaidnak árnyé-
kában.

Bogáthi megint parallel sorokban ily szentírásbeli hason-
lattal egészíti ki a homályosan mondottakat:

Ottan, ha kell, te szárnyad alá fogadsz,
Mint fiait anyatik,² ugyan biztatsz.

A Károli-fordítás ily héber izlésű szóképet közöl a követ-
kező szakaszban:

9. Megelégítettnek a te háznak *kövértségével* és a te gyönyörűségid-
nek *folyóvizével* megitatod őket.

Bogáthi a magyar izlésnek megfelelőbben, a különösen
hangzó „gyönyörűség folyóvize“ helyett, inkább tisztos lakomára
viteti a szenteket. Az első sorban kimondja az alapértelmet s a
rá következő három sorban hármas fokozattal világítja meg pár-

¹ Annyi mint: kimérted eleségeket. Az „élet“ itt *eleség* helyett áll a
mai népies értelemben.

² Rendes hasonlat a szentírásban. „Miképpen a tyúk az ő fiait szár-
nyai alá“. Luk. XIII. 34. V. ö. XCI. zsoltság 4. versével.

huzamosan a zsoltárbeli versszak eredeti kettős, parallel kifejezését.

12.

A szenteket ennél is szebben tartod,
Mert saját lelkeddel te látogatod,¹
Házad jovaival őket hizlalod,
Benn *gyönyörűséggel lakoztatod*.²

Ez még nem elég a magyar költőnek. Az imént felvetett eszmét egy önálló strófában a lehető legmagasbra emeli: tökéletes négyes fokozatban írja le a szentek boldog lakóhelyeit.

13.

Keserőség, bánat, szükség ott nincsen,
Kévénsága felett örül ott minden,
Tiszta gyönyörűség helye ott leszen,
Tökéletes bódoggá az hely teszen.

Tökéletesnek mondom e versszakot: a középkori magyar verselés szempontjából. Nem számít még itt a különben is idegen eredetű rím csengő tisztasága. Többet ér a hibátlan nemzeti ritmus. Még ennél is többet ér az értelem és a belszerkezet szabatosan arányos művészi tökéletessége. A mai mesés ügyességű versgyártók elfutnának — ha ismernék — ez időrabló prozódia nehézségeitől.

Az imént közölt 13-dik strófa első sora tagadó alakban mond el valamit, a minek ellenkezőjét a mindjárt rá következő három sor annál erősebben állítja. Ezen kívül az első sor hármas eszméje fokozatosan száll alább (*keserőség bánat, szükség*),³

¹ Vesd össze: Házat is rakata, Hogy ott örökké lakna, Néphez onnat *látna*. LXXVIII. zs.

² Lakozni a. m. *lakni*. Vesd össze: Tömlöczi kenyérrel, vízzel mi *lakunk*. XXC. zs. Nem *lakozom*, ahul ezek esznek. XVI. zs.

³ Vesd össze e leszálló fokozatot a következő emelkedő fokozattal:

Bú, bánat, háború azokat nem bántja,
Sok keserű szükség is nem aggasztalja.

míg az ellenmondó hármassor folyton emelkedik s lehetne-é a „*tökélletes boldogságnál*“ feljebb emelkedni? ¹

Még ez nem minden! Bogáthi technikájának sokoldalúságára nézve jellemző az alliteratio öntudatos használata is, melyben ő az összes magyar költőket felülmulja. A szomszédos gyöngébb 12. strófában a zengzetesség élénkítésére sorközötti

¹ Bogáthi kiváltkép szereti mind az emelkedő, mind a szálló fokozást s feltűnő sok esetben alkalmazza is. Nagyevű tanítványa, Pécsi Simon híven követi példáját e tekintetben.

Kohn Sámuel, ki a középkori verselést aligha ösmeri, mindenben dicséri Pécsit, de megrövnja ez oktalán szokásért, melyet Kohn stilushibának, helytelen szószaporitásnak tart. A 43. zsolttart pl. Pécsi így fordítja: „Mint *sikolt, sí, ri* a szomjú szarvas“. A „Válogatott gyöngyök“ egyik gyöngyét így: „Az igazság *állat* (értsd: állit), *épit* s *erősit* minden dolgokat; az hamisság *felforgat, elront, elpusztit* mindeneket“. Szószaporítás, hasonértékű szók halmozása ez a Pécsi életirója szerint, pedig itt is, a többi felhozott példából is világosan kitűnik a fogalmak legszembeötlőbb fokozása. (Kohn, A szombatosok tört. 287.)

Bogáthi mestere az ily szórakásnak, a mit climaxnak nevezhetnénk. Sőt osztályozni is lehet őket. Emelkedők: *Édesb, nagyob, jelesb* de mi lehet? *CXXXIII*. Az halál torkában Sidó lón soká: *Homályba, sirásba, sok búba* forga. *LXVIII*. — Leszállók: *Isten, barát, rokon*, — azt sem gondolták. *LV*. Ezekben is nagyobb részént csak *bút, kárt, bosszút* látunk. *XC*.

Emelkedő, egybefont kettős szerkezettel:

Minden ezt *dicsérje*, ezt *magasztalja*,
Tapssal, kiáltással, szívvel imádja.

LXVIII.

Dicsér, magasztal, imád — tapssal, kiáltással, szívvel: emelkedő irányú fokozás. Kell-é ennél meggyőzőbb példa?

Leszálló és emelkedő hármassor:

Szentnek gyút ő gyortyát, *igaznak tart* világot;
Az tisztáknak örömet, víg életet ad, bódogságot.

XC VII.

Ennél tökéletesb példával ezuttal nem szolgálhatunk. Szent-igaz-tiszta leszálló, gyujt-tart-ád és öröm-víg élet-boldogság emelkedő irányú elég világos fokozatok. Vagy hogy az igaztalanul megrótt Pécsi prózájához közeledjünk, ime álljon még itt Bogáthinak egy válogatott gyöngye:

Isten *könyve, beszéde, törvénye* drágáb minden szépségnél,
Drágáb — böcsületesb az *szép sárarannál, drágaköveknél, gyöngynél*.

Isten könyve, beszéde, törvénye — a szép sárarany, drágakő és gyöngy mind szakasztott olyan emelkedő fokozat Bogáthi *XIX*. zsolttárában, a milyent Pécsi „Válogatott gyöngyeiből“ láttunk dr. Köhntől idézve.

betűrimeket használ (szenteket—szebben, lelkeddel—látogatód stb.), míg a tökéletesnek alkotott 13-dik strófában a sorkezdő alliterációkat már magokban is elég jónak tartja. (*Keserűség—Kévánsága, Tiszta—Tökéletes.*)

Károli fordítása így igazolja utólagosan még a zsoltár 8. és 9-dik versében mondottakat:

10. Mert nálad vagyon az életnek kútfeje és a te világosságod által látunk világosságot.

Bogáthi is két sorban fordítja le e kettős mondást, egyzersmind felvilágosítja még más két ellentétes sorral is.

14.

Az életnek kútfeje mert csak Isten,
Minden bölcsesség tőle foly nagy bőven:
Nállya nélkül bolond és szerencsétlen,
Ő általa böles és szerencsés minden.

A befejező három verset, a zsoltár kérő részét, Károli a szokott kettős, parallel gondolatokban közli, mi megfelel az ó héber költészet ismert szellemének. A régi magyar költészet sem állhat messze ettől: Bogáthi az egyszerűen ismétlődő gondolatokat kora fejlettebb ízlése szerint négyes alakban fejleszti ki s e négyeseket változatosabb formában állítja össze, mint azt Dávid királytól tanulhatta. Az alliterációkat is, mi az ós magyar költészetben megvolt, a zsidóból ellenben hiányzik, a közönséges szokott módon, a verssorokon áthangzó egybefonással alkalmazza, a mint láthatjuk ezt a zsoltár elején is.

Károli fordításában:

11. Terjeszd ki a te irgalmasságodat a te esmérőidre,
és a te igazságodat az igaz szívű emberekre.

Bogáthi szerint:

15.

Tégy jól, Uram, mostan is az hivekkel,
Ez világon is leginkább szentiddel;
Azkik téged tisztelnek szeretettel,
Ezekhez légy fogyatlan kegyelemmel.

E versszak szerkezete két kettős sorra osztott. Ámde ha az értelmet vizsgáljuk, azonnal szembetűnik, hogy a négyes gondolat kifejező alakja az előbbi 1. 9. és 10-dik szakaszokéhoz hasonló, tehát a 15. strófát is *ölelkező négyesnek* nevezhetnők.

Károli ismét az egyszerű héber gondolatritmus szerint fordítja:

12. Ne támadjon én reám a kevélynek lába,
és a hitetleneknek kezek ne háborítson meg engemet.

Bogáthi ezt is változatosabban négyes fokozatban adja, mint az előző 2., 6., 7., 12. és 13. ennél jobban sikerült strófákat.

16.

Törni rám ne hagyjad az kevélyeket,
Ne tegyék talpok alá te szentidet,
Ne kergessék helyekből szegényidet:
Ne had istenteleneknek szentidet!

Károli ily erőtlén héber parallelismussal fejezi be a XXXVI. zsoltárt:

13. Ott hulljanak el a gonoszt cselekedők,
taszittassanak el és fel ne állhassanak.

Bogáthi ezt is szélesebben kiterjeszti: kettős párhuzamos sorokká alakítja s a versszak másod felével világosítja, mintegy megerősíti az előzőben mondottakat:

17.

Inkább ezzel az istentelent verjed,
Ugyan itten az latrokat büntessed,
Kik az bünben hevernek, gyönyörködnek,
Kiken itt is igaz te büntetésed.

S legott egy csinos zárószakaszban fokozatos emelkedéssel jelzi az ének tartalmát, a mit elől elhagyott, megnevezi benne a héber szerzőt s hozzá fűzi a zsoltár régen kapott sorrendjét is, — mindezt egy haladó menetű négyes strófába foglalja.

18.

Az Isten gondviselését tekinté,
Gonoszokon, jókon Dávid ismeré;
Szent emberit mivel áldja, megérté:
Harminchatod énekben ezt pengeté.

IX.

Mint láttuk, háládatos, sőt nem egy tekintetben tanulságos Bogáthi rég elfeledt zsoltáiraival foglalkozni. A bemutatott XXXVI. zsoltár nem utolsó helyet érdemel a régi magyar irodalomban. Vannak költői szép helyek benne; de azt is elmondhatjuk, hogy Bogáthinak ennél még sokkal szebb zsoltárai is vannak.

A korában páratlan szépség, mely e klasszikus kötet nem egy darabján előmlik, nem mentette meg a nemes szerző emléket a fanatikus gyűlölettől s az erdélyi magyar költészet remek kincseit a megsemmisítés állandó veszélye fenyegette. 1603/5-ben a jezsuiták voltak urak Kolozsvárt; részben ennek köszönhetjük, hogy Bogáthi kéziratái a Dávid Ferencz kéziratainak sorsára jutottak. Könyvtárából is egy-két kötetet csak a fel nem ismert N. P. B. bejegyzés őrzött meg számunkra.

Egy emberöltő mulva a protestáns jezsuiták, Erdély Meliusz-szabású orthodox püspökei, folytattak méltatlan hadjáratot a rég kimúlt nagy költő emléke ellen. Műveinek másolt példányai hivatalosan elkobozva országos tilalom alá vettek, hogy a kálvinista hatalom bukásával azok is végleg megsemmisüljenek. Hitfelei még ekkor sem hagyták el őt, titokban rejtegetve, vagy névtelenül kinyomtatva énekeltek az unitáriusok tiltott zsoltárait a múlt század negyedik tizedéig, sőt a szombatosok egész a legujabb időkig.¹

A XVIII. század második felében még egy véletlen támadás érte Bogáthi emléket a jezsuiták részéről. Ismerjük azt a kulturtörténeti fontosságú eseményt, midőn a porosz háborúk keserű tanulságai következtében megbukott a mindenható jezsuitaság s a nekik hátat fordító udvar helyett most a nép, az addig el nem ismert nemzet kegyét keresték. S im' most az elárvult hazai irodalom sorsa kezdi érdekelni a világi hatalmasságoktól elhagyott buzgolkodó lelkeket. Ekkor történt, hogy a Rájnist lefőző Baróti Szabó Dávid a magyar költőket a klasszikus verselésre kezdi tanitgatni.

A két jeles jezsuita mihamar összevész az elsőségen s mikor az idegenszerű irányért mások megtámadják őket, csakhamar előállanak az addig titkolt régiekkel, kik szintén úgy értettek a klasszikus izlésű magyar verseléshez, mint a nagy Rájnis, vagy a még nagyobb Baróti. De a mentségökre felhozott régi magyar verselők közül kifejejtették azt az egyetlen igazi költőt, a rég sirba tett Bogáthi Fazakas Miklóst, ki egymaga jobban értett a latin és magyar klasszikus költészethez, mint akár egy egész magyarrá válni kész jezsuita-kollegium.

¹ Téved Kohn, midőn azt állítja, hogy Bogáthi zsoltárait az unitáriusok 1685-ig használták. A szombatosok tört. 153.

A vargyasi zsinat.

I.

Id. Daniel Gábor főgondnok megnyitó beszéde.

Méltóságos és Főtisztelendő Zsinati Egyh. Főtanács!

Isten segedelméből főgondnokságom alatt másodszer tartjuk zsinatunkat ezen egyházi körben és épp itt Vargyason. Remélem és óhajtom, hogy valamint ezelőtt húsz évvel, egyetemes egyházunk előmenetelét eszközölve, úgy jelen tanácskozásunkat szokott higgadtság kísérje és csakis egyházunk közjáva irányítsa.

Az 1899-ben Sz.-Keresztúron tartott zsinatunk egyházközönségünk szervezetéről szóló törvényjavaslatokat elfogadván, azoknak életbeléptetése iránt az előleges lépéseket megtette.

Ezen reform az 1900-dik év óta gyakorlatban is van. Azt hiszem be is váltak, legalább azoknak módosítása iránt nem merült fel indítvány. Ezen szervezet kiegészítő részei a múlt évben tartott egyházi főtanács által megerősített azon szabályok, illetőleg törvények, melyek a gazdasági bizottságról, az egyházi hatóságaink és tisztviselőink teendőiről és hatásköréről, a belső emberek és azok özvegyei nyugdíjáról, a kolozsvári papnövelő intézetről, a konviktus és internátusról szólnak. Ezeket csak röviden említem fel, főképp azon okból, hogy rámutassak azon tevékenységre, a melyet egyházunk ügyeit vezető és közreműködő hitfeleink kifejtettek, a mely buzgóságokért mindazok, a kik ezen fáradságos munkában résztvettek, a zinati főtanács elismerésére méltók, a melyet én azon hő óhajtással fejezek ki, hogy ezen vallásos buzgóságból eredő önzetlen munkásság örökre tartson hitfeleink között.

A múlt évi egyh. főtanácsnak még egy üdvös határozatáról kell megemlékezni és ez azon számadásoknak egy főtanácsbi bizottság általi előleges megvizsgálása, a melyet eddig a